

Sadržaj:

1. Uvod	78	3.1. Autonomija političkih stranaka i javni poredak – tri modela	81
2. Studija slučaja – isključenje Vuka Jeremića iz DS	78	3.2. Autonomija političkih stranaka u Srbiji – <i>de lege lata/de lege ferenda</i>	82
2.1. Pravno relevantne činjenice slučajeve	78	4. Priroda poslaničkog mandata u Srbiji i isključenje iz političke stranke	82
2.2. Pravna zaštita u slučaju isključenja iz političke stranke	79	4.1. Priroda poslaničkog mandata u Srbiji	83
2.2.1. Pravna zaštita protiv opšteg akta	79	4.2. Nestavljanje mandata na raspolaganje političkoj stranci kao osnov za isključenje	84
2.2.2. Pravna zaštita protiv pojedinačnog akta ...	80	5. Zaključak	85
3. Isključenje iz političke stranke – između autonomije i javnog poretka	81		

1. Uvod

Pravni aspekt isključivanja određenog lica iz političke stranke do sada, koliko je meni poznato, nije bio predmet neke ozbiljnije naučne obrade. Ustavno-sudska praksa je takođe dala mršave rezultate i kada je imala šansu da izrekne stav o ovom pitanju. Očigledno je politička težina uvek bila preteško breme za iskazivanje pravno promišljenog suda. Pitanje isključenja iz političke stranke je pravno isprepletano sa bazičnim ustavnim pravima svakog demokratskog poretka. Cilj rada je ispitivanje isključivanja iz političke stranke u svetlosti odnosa unutrašnje autonomije političkih stranaka i javnog poretka Republike Srbije (RS). Da li na temelju pozitivnopravnih propisa, političke stranke mogu suvereno odlučivati o isključenju svojih članova ili su pak ograničene javnim poretkom? Do koje mere se eventualne granice ograničenja prostiru?

Za navedeno problemsko pitanje od značaja je slučaj isključenja V. Jeremića iz Demokratske stranke (DS) koji je svoj epilog imao i pred Ustavnim sudom čija odluka je i podvrgnuta analizi. Takođe, imajući u vidu egzotičnost odredbe člana 102 st. 2 Ustava RS o "stavljanju mandata na raspolaganje političkoj stranci" posebno je obrađena situacija isključivanja iz političke stranke usled (ne)stavljanja poslaničkog mandata na raspolaganje političkoj stranci.

Radi preglednosti rada u prvom delu je razmatrana studija slučaja isključenja V. Jeremića iz DS i istovremeno je dat odgovor na pitanje koja pravna zaštita stoji na raspolaganje u navedenom slučaju. Nakon toga obrađeno je pitanje odnosa isključenja iz političke stranke i javnog poretka. Na kraju je pitanje isključenja iz političke stranke posmatrano u korelaciji sa stavljanjem poslaničkog mandata na raspolaganje političkoj stranci.

* Autor je MA i istraživač saradnik u Institutu za uporedno pravo u Beogradu.

2. Studija slučaja – isključenje Vuka Jeremića iz DS

Pitanje poslaničkog mandata V. Jeremića sa aspekta dnevno-političke aktuelnosti je skinuto sa dnevnog reda. Sam poslanički mandat V. Jeremića okončan je, ako ne silom proteka vremena koja bi se ogledala u isteku poslaničkog mandata na četiri godine, ono svakako silom prilika reflektovanoj u volji vladajuće većine formirane nakon opštih izbora 2012. godine, da prevremeno raspiše izbore. Takođe, Ustavni sud je zaključkom IYo 72/2013 od 16. aprila 2013. ugasio njegovu formalnu pravnu upitnost i skinuo ovaj predmet sa liste nezavršenih predmeta. Samo pitanje je privlačilo solidnu pažnju javnosti, no ono u nekom političkom smislu nije imalo tako bitnu težinu, poput nekih ranijih pitanja poslaničkih mandata koji su bili opredeljujući za (ras)formiranje vladajuće većine i sudbinu vlade. Međutim, imajući u vidu istorijat problematike vezan za pitanje "vlasništva" nad mandatima u predstavničkim telima, kao i načine njegovog prestanka jasno je da pravna obrada ovog slučaja, pored teorijskog, nesumnjivo ima i svoju praktičnu *pro futuro* primenljivost.

2.1. Pravno relevantne činjenice slučajeve

Nakon završenih izbora 2012. godine, V. Jeremić je kao kandidat sa liste DS postao narodni poslanik u nacionalnom parlamentu. Glavni odbor DS je 27. decembra 2012. doneo Odluku broj 009/02-28 (dalje: Odluka DS) kojom je zahtevano da svi poslanici koji su bili ministri u prethodnoj Vladi vrate poslaničke mandate stranci, koja će dalje odlučiti o sudbini tih mandata¹. Pre donošenja navedene odluke, tadašnji predsednik

¹ "Glavni odbor Demokratske stranke zahteva da svi narodni poslanici Demokratske stranke koji su bili ministri u Vladi Republike Srbije vrate mandate poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije Demokratskoj stranci koja će dalje odlučiti šta će sa njima raditi" (Odluka DS).

DS, Dragan Đilas uputio je prvo sadržinski identičan apel članovima stranke koji su istovremeno bili članovi Vlade, a koji su prihvatili bivši premijer Mirko Cvetković, kao i ministri Oliver Dulić i Snežana Malović². Nakon donošenja Odluke DS, Milan Marković (ministra državne uprave i lokalne samouprave) podneo je ostavku na poslaničku funkciju i svojevolejno napustio stranku³. Dragan Šutanovac (bivši ministar odbrane) i Goran Bogdanović (bivši ministar za Kosovo i Metohiju), prema navodima iz medija, “vratili” su mandate stranci, koja je zatim odlučila da oni ostanu kao narodni poslanici u parlamentu⁴. V. Jeremić i D. Petrović su odbili da stave mandate na raspolaganje stranci, zbog čega su obojica isključeni iz DS. V. Jeremić je, nakon toga, pred Ustavnim sudom podneo inicijativu za ocenu ustavnosti i zakonitosti Odluke DS koja je Zaključkom Ustavnog suda IUo 72/2013 od 16. aprila 2013. (Zaključak) odbačena, uz obrazloženje da osporena Odluka DS ne predstavlja pravno obavezujući akt. Slučaj V. Jeremića najmarkantniji je za pravnu analizu, jer je – za razliku od D. Petrovića – otvaranjem navedenog pitanja pred Ustavnim sudom, sublimisao najviše relevantnog materijala za obradu.

2.2. Pravna zaštita u slučaju isključenja iz političke stranke

Prva grupa pitanja (formalno pravna) jeste ona vezana za pitanje postojanja pravne zaštite. Koja su pravna sredstva na raspolaganju u slučaju isključenja iz političke stranke? Koji su sudovi nadležni za zaštitu navedenih prava? U slučaju V. Jeremića, na žalost nije se odmaklo dalje od formalnopravnih aspekata koja se svode na pitanje pravne zaštite u slučaju isključenja iz političke stranke. Međutim, kao što ćemo videti Ustavni sud se donekle i u svom formalnopravnom zaključku na neki način dotakao meritornog pitanja. Pravnu zaštitu, u navedenom slučaju, možemo razvrstati na dva koloseka. Prvi, opštenormativni koji se ogleda u oceni ustavnosti i zakonitosti opšteg akta na osnovu koga je V. Jeremić isključen iz DS, koju je sam Jeremić i inicirao. I drugi koji se ogleda u zaštiti od pojedinačnog akta kojim je V. Jeremić, isključen iz DS, što je put, kojim Jeremićev pravni tim nije odlučio da “korača”.

2.2.1. Pravna zaštita protiv opšteg akta

Zaštita od opšteg akta na osnovu koga je donet poje-

² V. Počinje čistka u DS, dostupno na <https://www.pressreader.com/serbia/blic/20121228/281638187538822> (očitanje 30. 08. 2017).

³ V. Milan Marković dao ostavku na poslaničko mesto i napustio DS. Dostupno na <http://www.blic.rs/vesti/politika/milan-markovic-dao-ostavku-na-poslanicko-mesto-i-na-pustio-ds/y7xhszk> (očitanje 30. 08. 2017).

⁴ V. Dejan Nikolić: Samo se Đinđiću nismo odužili, dostupno na <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:420644-Dejan-Nikolij-Samo-se-Đinđiću-nismo-oduzili> (očitanje 30. 08. 2017).

dinačni akt o isključenju V. Jeremića iz DS nesporno prema Ustavu⁵ može se dobiti pred Ustavnim sudom RS koji je jedini nadležan da otkloni opštenormativnu neustavnost ili nezakonitost iz pravnog poretka. Mišljenja sam da i redovno sudstvo u svakom pojedinačnom slučaju može direktno primeniti ustavnu normu – kojom je utvrđeno da sudovi sude na osnovu Ustava⁶ – pa u slučaju sukoba sa aktom niže pravne snage, može prednost dati hijerarhijski višoj normi, ali ono svakako nije nadležno za uklanjanje opšte norme iz pravnog poretka. U konkretnom slučaju pravnorelevantno pitanje je da li je osporena Odluka DS opšti akt za čiju je ocenu ustavnosti zakonitosti nadležan Ustavni sud?

Malo veće Ustavnog suda je inicijativu V. Jeremića odbacilo oglašivši se nenadležnim da po njoj postupi. Ustavni sud je utvrdio da osporena Odluka po svojoj pravnoj prirodi nema karakter opšteg pravnog akta, već da je reč o internom aktu koji nema pravnoobavezujući karakter, a da po svojoj suštini i pored toga što je sačinjena u formi naloga (zahteva), može predstavljati samo instrukciju članovima političke stranke⁷.

Ustavni sud je svoje stanovište utemeljio na principu slobodnog mandata, pa je zaključio da samim tim odluke političke stranke ne mogu biti u formalnopravnom smislu od uticaja na funkciju narodnog poslanika, mimo volje samog poslanika.

Ustavni sud je na pogrešan način pristupio navedenoj problemici. Naime, Ustavni sud je ocenio da osporena Odluka jeste sačinjena u formi “naloga (zahteva)”, dakle ona nesporno ima imperativni karakter, sadrži dispoziciju, propisanu obavezu ponašanja. Razlog zbog koga ona, prema shvatanju Ustavnog suda, nema pravnoobavezujući karakter, je taj što “može predstavljati samo instrukciju datu članovima političke stranke”. “Ovo iz razloga”, kako se navodi u obrazloženju zaključka “što su u važećim ustavnopravnim i zakonskim rešenjima u pravnom poretku Republike Srbije, odnosi između narodnog poslanika, zasnovani isključivo na slobodnoj volji i odlukama samog narodnog poslanika, tako da odluke političke stranke ne mogu biti u formalnopravnom smislu od uticaju na njegovu funkciju narodnog poslanika, mimo njegove volje”⁸.

⁵ Čl. 167 st. 1 t. 5) Ustava RS, *Sl. gl. RS* 98/06.

⁶ *Ibid*, čl. 142 st. 2 Ustava RS.

⁷ Zaključak Ustavnog suda: “Osporena Odluka po svojoj pravnoj prirodi nema karakter opšteg pravnog akta u smislu odredaba člana 167. Ustava za čiju ocenu ustavnosti i zakonitosti je nadležan Ustavni sud, već predstavlja interni akt političke stranke, koji nema pravnoobavezujući karakter, a koji posvojoj suštini, bez obzira što je sačinjen u formi naloga (zahteva), može predstavljati samo instrukciju datu članovima političke stranke koji su izabrani za narodne poslanike u Narodnoj skupštini sa izborne liste te stranke, a prethodno su obavljali funkcije ministara u Vladi”.

⁸ Zatim se ističe da je potrebno imati u vidu “da odredbom člana 5. stav 4. Ustava Republike Srbije utvrđeno da političke stranke ne mogu neposredno vršiti vlast, niti je potčiniti

Zaključivanje, Ustavnog suda na navedeni način, sadrži logičku grešku. Naime, ne može se određenom aktu negirati “pravnoobavezujući karakter”, jer je njegova sadržina u suprotnosti sa pravnim poretkom zasnovanim na ustavnim i zakonskim normama. Njegova sadržinska nesaglasnost sa hijerarhijski višim normama ne može biti argument za nepriznavanje pravnog karaktera osporenoj Odluci, već osnov za utvrđivanje neustavnosti i nezakonitosti, te samim tim otklanjanja sadržinski nekompatibilnog nižeg pravnog akta iz pravnog sistema. Poseban paradoks je što je V. Jeremić upravo na temelju te odluke izbačen iz DS, a samoj odluci Ustavni sud negira moć da proizvede određeno pravno dejstvo.

Prilikom ispitivanja pravnog karaktera određenog akta, valja početi od njegove strukture. Nesporno je da Odluka ima (donekle) imperativni karakter i sadrži primarnu zapovest ponašanja kojom se od određenog subjekta traži da izvrši određene dužnosti prema ovlašćenom subjektu. Sama dikcija navedene Odluke je sa aspekta utvrđivanja njene obaveznosti, donekle problematična, jer sam termin “zahteva” nije nomotehnički standardan kod propisivanja određene obaveze subjektu na koji se odnosi. U tom smislu, ako bi se željelo da norma sadrži pravnoobavezujuće ponašanje pravilnije bi bilo koristiti glagol “dužni” ili “obavezni”. Termin “zahtev” ima u pravnom jeziku značenje pravnog sredstava, instrumenta na koji se može reagovati pozitivno (prihvatanjem) ili negativno (odbijanjem). Primera radi takav je slučaj kod zahteva za otklanjanje nepravilnosti u toku i sprovođenja izvršenja. Takođe termin “zahtev” se koristi kada organ koji autoritativno rešava određeno pravno pitanje (organ uprave, sud, nosilac javnog ovlašćenja itd.), pa zahteva od nekog drugog organa ili lica određene dodatne informacije, koji je ovaj dužan da mu dostavi. Primera radi na zahtev Ustavnog suda, donosilac akta dužan je da odgovori Ustavnom sudu¹⁰. Svako pravno sredstvo zapravo predstavlja zahtev u jednom širem smislu. U navedenom slučaju termin “zahteva” se ne koristi u tom pravnom značenju, te iako ima određeni imperativni ton, više ima funkciju apela. Stoga bi se iz perspektive navedenog stanovišta, sporna Odluka doista mogla posmatrati kao “instrukcija internog karaktera”. No, ne-standardno pravničko izražavanje u aktima privatnih udruženja, pa čak i nosioca javnih ovlašćenja nesumnjivo nije *novum*, niti kuriozitet. Zato prilikom tumačenja određene norme nije dovoljno samo striktno jezičko tumačenje.

sebi, a da iz odredbe člana 102. stav 2. Ustava proizlazi da ‘mogućnost stavljanja mandata na raspolaganje političkoj stranci’ počiva isključivo na slobodnoj volji narodnog poslanika. Saglasan tome je i stav Ustavnog suda izražen u Odluci IU p 42/2008 od 14. aprila 2011.”

⁹ Tako bi navedena Odluka glasila: Svi narodni poslanici Demokratske stranke koji su bili ministri u Vladi Republike Srbije dužni/obavezni su da vrate mandate poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije Demokratskoj stranci koja će dalje odlučiti šta će sa njima raditi.

Naime, pravno obavezujući karakter osporene Odluke je vidljiv, jer DS na osnovu te odluke temelji svoju odluku o isključenju V. Jeremića iz DS. Samim tim očigledno je da ona, niti sama po sebi ima “instrukcioni karakter” “internog pravnog akta”, niti je njen donosilac imao nameru da je kao takvu formuliše. Ona bi u tom smislu bila pravni osnov za njegovo isključenje.

U samoj Odluci nesporno je da postoji dispozicija, ali ne i sankcija za nedozvoljeno ponašanje. Ona međutim postoji kada se primene opšte odredbe statuta (sistemsko tumačenje), i ogleda se u sankcionisanju člana stranke koji ne sprovodi odluke političke stranke. Nesumnjivo da je u konkretnom slučaju sankcija primenjena i u slučaju V. Jeremića i D. Petrovića njihovim isključivanjem iz stranke.

Najspornije pitanje u navedenom slučaju, kojim se Ustavni sud nije bavio, jeste da li je konkretna odluka opšti ili pojedinačan akt. U slučaju da navedena norma nema opšti karakter, Ustavni sud ne može ceniti njenu ustavnost i zakonitost u postupku normativne kontrole. Naime osnovne tačke razlikovanja između opšteg i pojedinačnog pravnoobavezujućeg akta su: 1) vremenska (ne)ograničenost; 2) pravno (ne)određen krug lica¹¹. Osporena odluka je, prema navodima iz Inicijative, opšta, jer se “ona odnosi na sve narodne poslanike koji su bili ministri u bilo kojoj od prethodnih vlada Republike Srbije i one koji će u budućnosti biti ministri u Vladi Republike Srbije”. Glagol “zahteva”, međutim, u osporenoj Odluci može indicirati da je reč o jednom vremenski ograničenom trenutku. Takođe, ako primenimo subjektivno tumačenje i pođemo od izjava čelnika DS koje otkrivaju da je smisao osporene odluke, zapravo da se kandidati koji su bili na ključnim funkcijama podvrgnu odgovornosti zbog lošeg rezultata DS na izborima, jasno bi bilo da je u konkretnom slučaju reč o aktu koji se odnosi na vremenski ograničenu situaciju sa jasno određenim krugom lica. Takođe, protivnici ove odluke, među kojima i sam V. Jeremić ukazivali su da je pravi razlog Odluke, zapravo želja novog predsednika DS, D. Đilasa, da uspostavi punu kontrolu nad strankom i njenim poslaničkim klubom. Ne ulazeći u tačnost navedenih suprotstavljenih stanovišta, jasno je da oba motiva ukazuju da je reč o aktu koji se iscrpljuje jednom svojom primenom. Ako se prihvati stanovište o vremenski ograničenom važenju akta na jedan konkretan vremenski slučaj, a nesporno je da se osporena Odluka odnosi na određen krug lica, koji je poznat u momentu donošenja odluke – naime sve prethodne ministre članove DS koji su dobili mandat u Narodnoj skupštini, jasno je da Ustavni sud nije mogao zasnovati svoju nadležnost. I to ne zbog toga što je reč o pravno neobavezujućem aktu, internog karaktera, maltene “top-

¹⁰ Čl. 34 st. 1 u vezi sa čl. 33 st. 1 Zakona o Ustavnom sudu, *Sl. gl. RS* 109/07, 99/11, 18/13 i 40/15.

¹¹ I. Krbek, *Upravni akt*, Zagreb 1956, s. 8; Z. Tomić, *Upravno pravo*, Beograd 2009, s. 196 i S. Manojlović, *Pojedinačni politički akti – razgraničenje od upravnih akata* (master rad), Beograd 2009, s. 8.

loj preporuci”, već zato što je u pitanju pojedinačni akt koja nema opšti karakter.

2.2.2. Pravna zaštita od pojedinačnog akta

Osporavanje sporne Odluke kao pojedinačnog akta je pravni put koji V. Jeremić, odnosno njegov tim, nisu isprobali. Da li je zapečtanost celog pravnog pitanja bila uzrokovana da se ovaj put izgubi iz vida ili je “mrcvarenje” po redovnim sudovima, kao i potencijalno dug put do pravde, imali demotivirajući uticaj manje je bitno. Ostaje žal što time nije isprovociran zameetak sudske prakse povodom ovog značajnog pitanja.

Imajući u vidu da se Zakon o udruženjima¹² primenjuje shodno i na političke stranke u pitanjima koja nisu regulisana posebno Zakonom o političkim strankama, što je u navedenom slučaju reč, a da je prvonavedenim zakonom predviđeno da svaki član udruženja može pokrenuti postupak pred nadležnim osnovnim sudom za utvrđivanje ništavosti opšteg akta udruženja koji je donet suprotno statutu ili drugom opštem aktu udruženja, odnosno za utvrđivanje ništavosti pojedinačnog akta udruženja koji je donet suprotno zakonu, statutu ili drugom opštem aktu udruženja, to je nesumnjivo u konkretnom slučaju za zaštitu od pojedinačnog akta mogla biti tražena pred osnovnim sudom u parničnom postupku¹³. Nakon redovnog pravnog puta u parničnom postupku, zaštita bi se mogla tražiti pred Ustavnim sudom u postupku po ustavnoj žalbi¹⁴.

U skladu sa navedenim stanovištem proizlazi da je pravni tim V. Jeremić omašio pravno sredstvo i da je kako u vezi sa spornom Odlukom, kao pojedinačnim aktom, tako i u vezi odluka o Isključivanju pravnu zaštitu trebalo da potraži pred redovnim, osnovnim, sudstvom.

3. Isključenje iz političke stranke – između autonomije i javnog poretka

Imajući u vidu da se u slučaju isključenja V. Jeremića iz DS, Ustavni sud oglasio nenadležnim za postupanjem, meritorno pitanje mogućnosti isključenja iz političke stranke nije imalo sudski epilog. Budući da srpska politička scena u sada već skoro trodecenijskom povratku na koloseke liberalno demokratskog partijskog pluralizma, obiluje isključenjima članovima, rasce-

pima političkih stranaka, više je nego korisno odgovoriti na problemsko pitanje: Da li politička stranka može, i pod kojim uslovima, isključiti svoga člana? Na ovo pitanje odgovor je potrebno dati iz vizure postojećeg pozitivnog pravnog poretka RS, ali i iz aspekta eventualno budućeg ustavnog/zakonodavnog uređenja. Pre odgovora na ovo pitanje data su tri teorijska modela autonomije političkih stranaka.

3.1. Autonomija političkih stranaka i javni poredak – tri modela

Pitanje autonomije političkih stranaka u okvirima javnog poretka u simbiotičkoj je vezi sa znatno širim i kompleksnim pravnim pitanjima pravnog položaja političkih stranaka. Budući da je reč o temi koja je kako u regionalnoj, tako i globalnoj pravnoj nauci još uvek neobrađena, daćemo samo listu spornih pravnih pitanja i tri moguća modela.

Tek skoro se u pravnoj nauci, ali i jurisprudenciji ustavnih sudova, nameće potreba za definisanjem pravnog položaja političkih stranaka. U regionalnoj nauci, ovo pitanje je otvorio I. Pađen teozom da su političke stranke javnopravni subjekti¹⁵. Ukoliko su političke stranke javnopravni subjekti, ili makar *sui generis* subjekti, sa određenim javnim ovlašćenjima, jasno je da isključivanje njihovih članova ne može biti suvereno i ekskluzivno pravo političkih stranaka, bez mogućnosti bilo kakve pravne kontrole. Takođe, u kontekstu teze da postojeće političke stranke, predstavljaju kanal ka određenim političkim funkcijama, isključivanjem one mogu ograničavati dostupnost određenih javnih funkcija, pa čak i pasivnog biračkog prava. Mogućnost političkih stranaka da odlučuju o isključenju svojih članova treba posmatrati u okvirima teorijske podele na tri modela odnosa stranačke autonomije i javnog poretka.

Prvi model *pune stranačke autonomije*, bi podrazumevao da je u apsolutnom domenu političke stranke da li će i zbog kojih razloga izbaciti ili primiti određena lica za člana. Ovaj model bi u principu podrazumevao autonomiju stranke i povodom regulisanja drugih pitanja: strukture stranke, nadležnosti i vrste unutarstranačkih organa, načina kandidovanja na unutarstranačkim, ali i nacionalnim, odnosno lokalnim izborima itd.

Drugi, antipodni model *apsolutne dostupnosti* članstva u političkoj stranci bi podrazumevao da se na članstvo u političkoj stranci zapravo gleda kao na političko pravo građana, koje samim tim podrazumeva apsolutnu dostupnost članstva. Eventualna ograničenja bi mogla biti vezana za ispunjavanje određenih uslova poput plaćanja simbolične članarine, postojanje državljanstva, punoletstvo ili zabranu članstva u dve političke stranke. Ovaj model zapravo političke stranke posmatra

¹² Čl. 2 st. 2 Zakon o udruženjima, *Sl. gl. RS* 51/09 i 99/11: “Na političke stranke, sindikate, udruženja organizovana radi obavljanja određenih delatnosti u cilju sticanja dobiti, sportske organizacije i udruženja, crkve i verske zajednice, spontana privremena povezivanja više lica i druga udruženja čiji je rad uređen posebnim zakonom, odredbe ovog zakona shodno se primenjuju u pitanjima koja nisu uređena tim posebnim zakonom”.

¹³ *Ibid*, čl. 20 st. 3 Zakona o udruženjima: “Postupak za utvrđivanje ništavosti akta iz stava 1. ovog člana vodi se prema odredbama zakona kojim se uređuje parnični postupak”.

¹⁴ Čl. 170 Ustava RS (bel. 5).

¹⁵ I. Pađen, Političke stranke kao javnopravne osobe hrvatskog pravnog sistema: pristup problem, *Politička misao* 2/2002, ss. 133-156. V. S. Manojlović, Uz dilemu o pravnom položaju političkih stranaka, *Pravni život* 12/2015, ss. 643-656.

kao fundamentalne delove javnog poretka, i samim tim njihovi unutrašnji odnosi ne mogu ostati pravno nezaštićeni.

Treći model, *ograničene stranačke autonomije* bi podrazumevao da stranka ima određenu slobodu prilikom odlučivanja o isključivanju svojih članova. Ovaj model pokriva jedan široki prostor koji se graniči sa punom autonomijom, s jedne strane, do oslanjanja na model apsolutne dostupnosti stranačkog članstva, s druge strane. Upravo zato bi se pravna zaštita mogla tražiti samo u vezi sa određenim formalnim aspektima poput, da li je stranka ispoštovala svoje unutrašnje akte prilikom isključivanja člana. Moglo bi se npr. zahtevati da stranka u određenim segmentima ispoštuje neka načela pravičnosti i demokratičnosti u samom postupku isključenja (pravo na odbranu, javnu raspravu itd.). U postupcima eventualne sudske zaštite sud bi se bavio ispunjenošću određenih kriterijuma samog postupka.

Takođe, mogao bi se postaviti model u kome u slučaju ispunjenosti određenih kriterijuma stranka sama može isključivati članstvo zbog suprotnosti samoj politici stranke. A politika stranke bi bila ono što kažu najviši stranački organi. Razumno bi bilo ovaj model posmatrati kao dubiozan sa aspekta kompatibilnosti sa slobodom mišljenja i izražavanja. Takođe problemsko pitanje koje se postavlja je da li je moguće isključiti člana stranke zbog stava stranke, čak i ako je taj stav u suprotnosti sa javnim poretkom. Npr. zahtev za finansiranje stranke, može se posmatrati kao kupovina uticaja. U konkretnom slučaju V. Jeremića, postavlja se pitanje zahteva za vraćanjem mandata kao atakom na načelo slobodnog mandata¹⁶.

3.2. Autonomija političkih stranaka u Srbiji – *de lege lata/de lege ferenda*

U RS se pravna zaštita političkih stranaka zasniva na subsidijarnoj primeni Zakona o udruženjima, koji obezbeđuje sudsku zaštitu¹⁷. To samim tim znači da pitanje stranačke autonomije nije van bilo kakve pravne kontrole, iako bi akti isključenja zaista mogli u teorijskom smislu da budu pogodni za podvođenje pod pojmom *političkih akata*. Reč je o pojmu koji je označavao akte sa izrazitom političkom tenzijom koji su se izuzimali van opsega sudske kontrole vlasti. Pravni poredak RS ne poznaje ovu vrstu akata. Nesporno je, imajući u vidu Ustav RS, da se svi pravni odnosi moraju podvesti pod sudsku zaštitu¹⁸. Takođe, i zakonski propisi prate ovaj ustavni nalog. Samim tim jasno je da Srbija ne pripada ekstremnom modelu pune stranačke autonomije.

¹⁶ Bel. 4.

¹⁷ Manojlović (bel. 11).

¹⁸ Čl. 198 st. 2 Ustava RS (bel. 5): “Zakonitost konačnih pojedinačnih akata kojima se odlučuje o pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu podleže preispitivanju pred sudom u upravnom sporu, ako u određenom slučaju zakonom nije predviđena drugačija sudska zaštita”.

Takođe, s druge strane, nesporno je i da se političke stranke ne podvode u potpunosti pod javni poredak, jer postojeće zakonodavstvo političkih stranaka ne reguliše materiju unutrašnjeg uređenja, načina odlučivanja i ostalih bitnih pitanja. Posmatrajući praksu, brojni unutarstranački rascepi, do sada nisu dobijali zaokružene sudske epilog. Nesumnjivo da je prema postojećem pravnom režimu u Srbiji na snazi model ograničene stranačke autonomije. Iako bi njegovo precizno definisanje tražilo širu elaboraciju, na prvi pogled nesumnjivo je da pod sudsku zaštitu potpada pitanje formalne ispravnosti, odnosno ispitivanja da li je ispoštovana procedura odlučivanja¹⁹?

Sudskom i ustavnosudskom praksom bi trebalo dalje razvijati pa i proširivati domete sudske nadležnosti. To u suštini ne treba da znači da bi sudskom kontrolom trebalo zalaziti u domete slobodne ocene, ali nesumnjivo treba ići dalje od čisto formalne kontrole. Čak i na osnovu postojećeg poretka, moguće je *praeter constitutionem* praksom, koja bi u suštini predstavljala razradu postojećih, dopisivanje dodatnih, ali ponekad i samo evolutivno ili čak samo sistemsko tumačenje postojećih ustavnih normi, zasnovati stanovište da bi sudovi, kako Ustavni, tako i redovni mogli da cene saglasnost odluke sa osnovnim postulatima javnog poretka. Primera radi protivpravnim bi se moglo oceniti izbacivanje člana koji se protivio govoru mržnje, zatim zbog odbijanja izdašnog finansiranja političke stranke i razne druge situacije koje su u suprotnosti sa nekim od temeljnih vrednosti javnog poretka.

Dosadašnje iskustvo pokazuje da sudstvo i ustavno sudstvo po pravilu beže od odlučivanja povodom pitanja koje zadiru u političku sferu, a naročito od onih koje zalaze u unutarstranački domen. Međutim, skloni smo čak istaći tezu da je isključivanje iz članstva u suprotnosti sa slobodom govora i mišljenja. U savremenim političkim sistemima, unutarpartijska neslaganja i postojanje frakcija su normalna stvar. Isključivanjem neistomišljenika iz političke stranke na neki način dolazi i do odstranjivanja iz političkog života, jer se pojedinac izoluje van političke strane koja je prirodni entitet i kanal ka određenim javnim funkcijama, a na neki način mu se mogu čak i uskratiti korišćenje pasivnog izbornog prava.

Svesni smo da bi uvođenje, odnosno praktično oživljavanje ovog stava praksom sudova i Ustavnog suda bilo nerealan san. Samim tim približavanje sistemu javnog poretka ili čak njegovo jasno uvođenje bi bilo dobro izvršiti *de lege*, pa čak i *de constitutione ferenda*.

4. Priroda poslaničkog mandata u Srbiji i isključenje iz političke stranke

¹⁹ Iako nije pisano, niti postoji značajna (ustavno)sudska praksa iz dosadašnjih rasprava sa stručnih skupova proizlazi da praktičari nisu skloni ulaženju u proces podvođenja odluka političkih stranaka pod sudsku kontrolu.

Pitanje isključenja iz političke stranke može se kao što smo naveli dovesti u korelaciju sa brojnim temeljnim vrednostima javnog poretka. Detaljno ćemo obraditi pitanje “stavljanje mandata na raspolaganje stranci” iz tri razloga. Prvo, reč je o konceptu koji je Ustavom RS izuzetno kontraverzno postavljen. Drugo, u konkretnom slučaju Jeremić koji analiziramo to je bila ugaona pravna tačka celokupne debate i neuralgična tačka u Zaključku Ustavnog suda. Treće, reč je inače o pitanju koje od povratka na koloseke višestranačkog pluralizma konstantno muči parlamentarni život Srbije.

4.1. Priroda poslaničkog mandata u Srbiji

Prethodni Ustav RS od 1990. godine nije eksplicitno regulisao pitanje poslaničkog mandata. U samoj praksi dolazilo je do velikih problema usled slučajeva otepljivanja određenih poslanika od svojih matičnih stranaka. Uglavnom je aktuelizovanje ovih pitanja bilo uzrokovano neprincipijalnim preletanjem od jedne političke opcije ka drugoj, ali svakako postoje i slučajevi koji su bili uzrokovani principijalnim neslaganjem sa stranačkim mišljenjem²⁰. Ovim pitanjem bavio se i Ustavni sud RS, koji je za vreme važenja Ustava od 1990. godine zauzeo stanovište o nesporno slobodnom karakteru poslaničkog mandata²¹. Na navedenom stanovištu je jednoglasno istrajavala i srpska pravna teorija²². Uprkos tome raznim pravnim smislacama političke stranke su pokušavale i uspevale da ograniče slobodu poslaničkog mandata. Jedan od mehanizama bio je i potpisivanje “blanko ostavki” koja je podrazumevala da pre izbora i formiranja izborne liste, budući kandidati unapred potpišu nedatiranu ostavku koju daju političkoj stranci. Samim tim nakon izbora politička stranka u svakom momenta navedenu ostavku može aktivirati i nepodobnog stranačkog “vojnika” zameniti sledećim sa liste. Navedenu praksu politički činioци su konsenzusom konstitucionalizovali odredbom člana 102 st. 2 Ustava, kojom je utvrđeno da je poslanik slobodan da pod uslovima određenim zakonom stavi mandat na raspolaganje političkoj stranci²³.

Dikcija ustavopisca, korišćenjem reči “slobodan” daje tako svečani prizvuk ovoj normi, da se stvara utisak, kao da se njome proširuje, a ne ograničava sloboda po-

²⁰ Kao takav se navodi slučaj Ksenije Milivojević i Gorana Paunovića. V. D. Žarković, *Blanko Strazbur*, dostupno na <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/182815/Blanko-Strazbur> (očitanje 01. 08. 2017).

²¹ Odluka IU 197/02 od 27. 05. 2003, *Sl. gl. RS* 57/03.

²² M. Jovanović, *Slobodni mandat – ustavnopravni fosil?*, *Srpska politička misao*, 1-2/2005, s. 72; B. Nenadić, *O parlamentarnom mandatu: primer Republike Srbije*, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1/2008, s. 17; D. Stojanović, *Pravni položaj poslanika*, Niš 1999, s. 297.

²³ Čl. 102 st. 2 Ustava RS (bel. 5): “Narodni poslanik je slobodan da, pod uslovima određenim zakonom, neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji predlog je izabran za narodnog poslanika”.

slaničkog mandata (*sic!*). Ova odredba, otuda ne samo da je “malo licemerna”²⁴, kako se navodi u domaćoj teoriji, već vrvi od cinizma. Slikovito rečeno, to bi bilo kao da se u aktu kojim se zabranjuje ropstvo i garantuje sloboda ličnosti, propiše da je svaki čovek slobodan, štaviše da je toliko slobodan da svoju slobodu može staviti na raspolaganje robovlasnicima.

Navedenim konstitucionalizovanjem trgovine mandata, Srbija je odstupila od nespornog stanovišta da je moderni parlamentarizam neodvojiv od principa slobodnog poslaničkog mandata, a da on opet podrazumeva apsolutnu nespojivost sa mogućnošću da politička stranka odlučuje o mandatu.

Brojni ustavi na eksplicitan način afirmišu načelo slobodnog mandata, dok se kod onih koji ne regulišu direktno ovo pitanje ono indirektnim tumačenjem izvlači²⁵. Takođe, Evropski sud za ljudska prava je u više svojih odluka stao na stanovište da svako odstupanje od slobodnog poslaničkog mandata, predstavlja kršenje Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda²⁶. Venecijanska komisija je u svome Mišljenju o Ustavu Srbije iz 2006. godine, nameru “da se poslanik veže za stranku po svim pitanjima i uvek”, ocenjuje kao ozbiljno kršenje slobode poslanika na izražavanje sopstvenog mišljenja i tendenciju da se “koncentriše preterana vlast u rukama partijskog vođstva”²⁷.

Navedeno mišljenje uz pritiske u okviru procesa pridruživanja EU, predstavlja ključan razlog zašto su politički činioци odustali od modela sadržanog u odredbi člana 102 st. 2 Ustava. Tako je izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika predviđeno da poslanik lično podnosi overenu ostavku predsedniku Narodne skupštine, u roku od tri dana od overe, čime ustavne odredbe o prenosu mandata ostaju mrtvo slovo na papiru²⁸. Pravno gledano navedena zakonska odredba u suprotnosti je sa Ustavnom odredbom člana

²⁴ R. Marković, *Ustav Republike Srbije iz 2006 – kritički pregled*, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2/2006, s. 16.

²⁵ *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Report on the imperative mandate and similar practices*, dostupno na [http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD\(2009\)027-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD(2009)027-e.asp) (očitanje 17. 08. 2017).

²⁶ U slučaju *Gaulieder v. Slovakia*, primera radi, upravo se radilo o aktiviranju blanko ostavke, nakon što je aplikant napustio poslaničku grupu. Prema stanovištu Suda time je podnosilac predstavke uskraćen u pravu da bude član parlamenta u koji je izabran, čime mu je povređeno pravo zajemčeno članom 3 Protokol 1 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih i manjinskih prava i osnovnih sloboda. Presuda Evropskog suda za ljudska prava *Gaulieder v. Slovakia* App. no. 36909/97 od 18. 05. 2000.

²⁷ *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the Constitution of Serbia*, dostupno na [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD\(2007\)004-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD(2007)004-e.pdf) (očitanje 27. 08. 2017).

²⁸ V. odredbu čl. 88 st. 1 Zakona o izboru narodnih poslanika, *Sl. gl. RS* 35/20, 69/02, 57/03, 72/03, 18/04, 85/05, 101/05, 104/09, 28/11 i 36/11.

102 st. 2 Ustava, jer se u navedenom slučaju nikako ne može govoriti o “neopozivom stavljanju na raspolaganje”, s obzirom da je raspolaganje podrazumevalo da će sama politička stranka odlučiti da li prestaje mandat.

Ustavni sud, međutim, u svojoj Odluci u kojoj se bavio pitanjem ustavnosti odredbi Zakona o lokalnim izborima²⁹, stao je na stanovište o apsolutno slobodnom karakteru mandata u predstavničkim telima³⁰. Ustavni sud time je zapravo iznedrio neku vrstu *contra constitutionem* promene Ustava, odnosno davanje prednosti nekim od osnovnih bazičnih principa ustavnog poretka na jednom eksplicitnom normom. Istine radi u konkretnoj odluci, Ustavni sud se bavio karakterom mandata na lokalnom nivou, dok se odredba člana 102 st. 2 Ustava odnosi na mandat u republičkom parlamentu. Stoga bi jedno od mogućih stanovišta bilo da Ustavni sud nije ustanovio *contra constitutionem* princip, već da je značenje odredbe člana 102 st. 2 Ustava sveo na republički nivo – kao izuzetak – dok bi načelo slobodnog mandata bilo pravilo za lokalni i pokrajinski nivo. Tako u obrazloženju Ustavni sud ističe da je “da je odredba člana 102 st. 2 Ustava sadržana u delu Ustava kojim se izrito uređuje položaj narodnih poslanika, a ne i položaj odbornika”, zbog čega osporene odredbe nije ni cenio u odnosu na navedenu odredbu Ustava. Međutim navedena ograda je više formulacija kojom Ustavni sud želi da lakše izbegne dalje uplitanje u normativne kućine i samim tim ide suprotno odredbi samog Ustava. U suprotnom bi bilo umesno postaviti pitanje, da li bi Ustavni sud ukoliko bi se to pitanje postavilo pred njim oglosio neustavnim postojeće odredbe Zakona o izboru narodnih poslanika koje su suprotne odredbi člana 102 st. 2 Ustava. Mišljenja sam da ne bi. Šta više on je to pitanje mogao sam postaviti, pokretanjem *ex officio* postupka ocene ustavnosti³¹. Takođe, kako je istakao i J. Čirić u svom mišljenju na javnoj raspravi pred Ustavnim sudom ukoliko bi se prihvatilo stanovište o različitom karakteru mandata na republičkom nivou, s jedne strane, i pokrajinskom i lokalnom, s druge strane, došli bi smo do toga “politička stranka može više, ali ne može manje”, što je

²⁹ Sl. gl. RS 129/07 i 34/10.

³⁰ Odluka Ustavnog suda I Uz 52/2008 od 21. 04. 2010. Samo obrazloženje Ustavnog suda na dosta direktan način ističe načelo slobodnog mandata, pa se ističe da je slobodan mandat narodnih predstavnika jedan od osnovnih principa i vrednosti na kojima se temelji savremena demokratska i pravna država; da s obzirom na nepostojanje pravne vezanosti u smislu opoziva, između birača i odbornika, takva veza se utoliko pre ne može zakonom ustanoviti između odbornika i podnosioca liste; da se institutom takvog ugovora uvodi prikriveni imperativni mandat, čime se menja *Ustavom opredeljena priroda predstavničkog mandata*; da mandat kao javnopravni odnos birača i odbornika ne može biti predmet ugovora privatnog prava; da takav ugovor ne odgovara stvarnoj volji podnosioca; da se time od strane političkih stranaka preuzima uloga biračkog tela; da se time ugrožava sloboda misli i izražavanja

³¹ Čl. 50 st. 1 Zakona o Ustavnom sudu (bel. 10).

suprotno elementarnoj logici prava³². Ustavni sud je u navedenoj Odluci posebno istakao da je “imao u vidu – kritičko (S. M.) – mišljenje Venecijanske komisije u delu koji se odnosi” na navedenu odredbu”, čime je na suptilan način istaknut negativan odnos prema ustavnoj odredbi člana 102 st. 2³³.

Takođe u prilog iznete teze, Ustavni sud se upravo u svom zaključku u slučaju V. Jeremića pozvao na navedenu Odluku o lokalnim predstavnicima i eksplicitno naveo da je pitanje mandata prepušteno apsolutno slobodnoj volji poslanika.

Pravni poredak RS u delu koji se tiče poslaničkog mandata je u svojevršnom paradoksu. Nesporno je da Ustav afirmiše načelo “stavlanje raspolaganje mandata stranci”, međutim i Ustavni sud i trenutno zakonodavstvo i parlamentarna praksa jasno stoje na principima slobodnog mandata i šta-više pokazuju osetljivost u bilo kakvim naznakama odstupanja od načela slobodnog poslaničkog mandata. Iako važeća matrica lako može biti promenjena, ona je trenutno apsolutno na postulatima slobodnog mandata. Bez obzira na to što je odredba člana 102 st. 2 Ustava loša, ona je jasna i precizna i kao takva jasno ustanovljava blanko ostavku kao ustavnu kategoriju. Te je u kelzenovskom smislu, bez ikakve pežorativnosti, ova blanko ostavka ustavni nalog koji treba razraditi. Sva druga tumačenja i opcije koja se pozivaju na duh Ustava zapravo su akrobatska tumačenja u pokušaju da se ova norma obesmisllili. Ustavni sud je jednim izrazitim sudskim aktivizmom doneo *contra constitutionem* odluku, koja je imajući u vidu štetnost navedene norme, apsolutno opravdana! U tom smislu Ustavni sud je kao glavni tumač i sa ovako izraženim sudijskim aktivizmom kreator pravnog poretka sada zajedno sa zakonodavnom praksom konstruisao pravni poredak koji ne priznaje institut blanko ostavke i u potpunosti je na liniji slobodnog mandata koji je samim tim pozitivnopravna realnost³⁴.

4.2. Nestavljanje mandata na raspolaganje političkoj stranci kao osnov za isključenje

U slučaju V. Jeremića pitanje njegovog isključenja je dodatno zapetljano, jer je politička stranka kao razlog isključenja navela nepoštovanje njene odluke kojom je od određenih poslanika traženo da “mandate stave na raspolaganje stranci”. Sa aspekta važećeg pravnog poretka, koji je – kako to beketovski zvuči – u suprotnosti sa onim zapisanim u Ustavu, reč je o zahtevu koji se nalazi u direktnoj suprotnosti sa načelom slobodnog mandata. Očiglednost te suprotstavljenosti, na

³² Izlaganje Jovana Čirića na javnoj raspravi Ustavnog suda u predmetu IUz 52/2008, održanoj 02. 02. 2010.

³³ Odluka Ustavnog suda I Uz 52/2008 od 21. 04. 2010.

³⁴ Ta realnost lako može biti preokrenuta sve dok se nekim budućim ustavnim izmenama odredba čl. 102 st. 2 Ustava ne odstrani poput stranog tela iz ustavnog poretka RS.

umu je imao i Ustavni sud, pa je inače u dosta kratkom obrazloženju ipak posvetio pažnju ovom pitanju. Iako je stvar rešena procesnom odlukom – nepostojanje nadležnosti, Ustavni sud se osvrnuo da napomene da su, “važnim ustavnopravnim i zakonskim rešenjima u pravnom poretku Republike Srbije, odnosi između narodnog poslanika, zasnovani isključivo na slobodnoj volji i odlukama samog narodnog poslanika”. Ono što je međutim sporno jeste navođenje stava “da odluke političke stranke ne mogu biti u formalnopravnom smislu od uticaja na njegovu funkciju narodnog poslanika, mimo njegove volje”. Precizno rečeno stav je nesporn, ali je sporno zatvaranje očiju pred činjenicom da se zbog protivpravnosti stava u spornoj Odluci, Ustavni sud odluci negira pravni karakter iako ona proizvodi pravno dejstvo. Zbog direktnog odbijanja da mandate stave na raspolaganje stranci, iz DS su isključeni i V. Jeremić i D. Petrović, što je nesumnjiva pravna posledica u vidu sankcije njihovog nepoštovanja dispozicije sporne Odluke.

Ukoliko se pođe od stava da je slobodan mandat temeljna vrednost ustavnog poretka, nesporno je da je Odluka DS u suprotnosti sa javnim poretkom. S obzirom da pitanje isključenja iz političke stranke potpada pod kontrolu sudova, kao i da pojedinac može da traži zaštitu svojih prava i interesa, nesumnjivo je da sudovi moraju sprečiti zadiranje u prava i interese koja su suprotnosti sa javnim poretkom. U konkretnom slučaju, V. Jeremić nije mogao biti isključen iz DS, jer je odluka o njegovom isključenju bila u suprotnosti sa javnim poretkom.

Valja međutim napomenuti da levitiranje u nekom bes-težinskom stanju u kvazi zlatnoj sredini između pune autonomije političke stranke i pune zaštite javnog poretka, nije naročito izgledno. Naime, ako se pođe od stava da je dozvoljeno isključenje člana zbog nepoštovanje stranačke odluke, ukoliko ta odluka nije u suprotnosti sa javnim poretkom, stranka lako može sama iznedriti sijaset takvih odluka, kako bi se formalno pravno pokrila, iako pravi razlog isključenja leži u nekom totalno drugom razlogu. Npr. stranka kao razlog isključenja navede neodazivanje na stranačke skupove. Upravo zato jedino održivo rešenje jeste poredak u kome će se što je moguće više suziti mogućnost isključenja iz političke stranke kroz precizno definisane i unapred propisane razloge.

5. Zaključak

Opšti akt kojim stranka uređuje prava i obaveze svojih članova nesumnjivo bi potpao pod kontrolu Ustavnog suda. Stav o nenadležnosti i odricanju pravno obavezujućeg dejstva osporenog aktu, koji je izražen u Zaključku Ustavnog suda u predmetu Jeremić, zbog toga

što sadržina osporenog akta nije kompatibilna sa normama i vrednostima koja se nalaze u hijerarhijski višim aktima apsolutno je neprihvatljiv. Principijelno gledano takva nekompatibilnost je po prirodi stvari osnov za uklanjanje takvog akta iz pravnog poretka.

U konkretnom slučaju Jeremić, Ustavni sud, međutim, ipak nije bio nadležan za ocenu ustavnosti navedenog akta, jer on nije bio opšti. Osporena Odluka DS odnosila se na jedan konkretan slučaj i precizno odrediv krug lica, te je po svojoj pravnoj prirodi reč o pojedinačnom aktu. Pravna zaštita se samim tim mogla potražiti pokretanjem spora za utvrđivanje ništavosti pred redovnim sudstvom. Tek nakon okončanja redovnog sudskog postupka, moglo se izjavljivanjem ustavne žalbe stići do Ustavnog suda.

Mogućnost preispitivanja odluke političkih stranaka može se ocenjivati u zavisnosti od konkretnog modela koji izražava odnos stranačke autonomije u odnosu na javni poredak. U Srbiji postoji tendencija izbegavanja pravnog razrešavanja ovakvih sporova. Imajući u vidu garanciju zaštite svih prava i interesa u sudskim postupcima, kao i nepostojanje tzv. političkih akata koji izmiču sudskoj kontroli, nesporno je da sporovi povodom stranačkih odluka mogu biti predmet (ustavno) sudskog (pre)ispitivanja. Jednim kreativnim i evolutivnim tumačenjem vrednosti ustavnog poretka bi trebalo postaviti iznad stranačke autonomije i zaštititi osnovne vrednosti moderne demokratije ograničavanjem stranačke (samo)volje koja guši unutarstranačku demokratiju. Slobodamišljenja i izražavanja, realno ostvarivanje pasivnog biračkog prava, kao i dostupnost javnih funkcija, samo su neka od vrednosti koje odstranjivanjem nepodobog članstva mogu biti ugrožene. Stanovište o zabrani isključenja na temelju navedenih vrednosti, iako bi bilo ispravno doktrinarno tumačenje postojećih ustavnih normi, očigledno je da neće biti put kojim bi praksa krenula. Upravo zato trebalo bi ga utemeljiti budućim zakonskim, ali i ustavnim izmenama: različito mišljenje unutar stranaka treba posmatrati kao legitimu unutarstranačku utakmicu i upravo bi ovakvo stanovište dovelo do postojanja frakcija koje su legitimna i prirodna pojava u razvijenim liberalnim demokratijama.

Slobodan poslanički mandat nesporno je neodvojiva vrednost modernog parlamentarizma. Takođe je nesporno da je ona u Srbiji ustanovljena nekom vrstom tihog ustavnog udara. S obzirom da taj ustavni prevrat uvek nad glavom poput Damoklovog mača ima problematičnu odredbu Ustava o mogućnosti stavljanja mandata na raspolaganje političkoj stranci, onda se on po prirodi stvari pojačano čuva. Nesporno je da isključenje iz političke stranke zbog odbijanja da se mandat vrati političkoj stranci, jeste samim tim protivpravno.